

1823 - EGY ELFELEDETT ELLENÁLLÁS ÉVE

HEIL KRISTÓF MIHÁLY

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. HEIL KRISTÓF MIHÁLY

Az MTA-ELTE

JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT
TUDOMÁNYOS SEGÉDMUNKATÁRSA

HEILKRISTOF@GMAIL.COM

2023. január 9.

2023. számos jelentős hazai művelődéstörténeti bicentenáriumot tartogat számunkra. Egyből az év első napján emlékeztünk meg Petőfi Sándor költő születésének kétszázadik évfordulójáról, és ugyancsak januárban ünnepelhetjük nemzeti imádságunk, a Himnusz keletkezésének jubileumát, miután Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én tisztázta le költeményét, a „Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból” c. művét.

Arról azonban kevesebb szó esik, hogy milyen év volt 1823? Milyen világra született a kis Petőfi (Petrovics) Sándor Kiskőrösön, milyen közhangulat uralkodott az országban miközben Kölcsey főművén dolgozott? S bár aligha lehetett emléke a lánglelkű költőnek születése évéről, s Kölcsey pedig a világtól elvonulva remeteként élt akkor birtokán, azonban utólag mégis könnyű lenne (bár talán értelmetlen) határozott következtetéseket levonni előre predesztinált költői életműre vagy a napi politika keserves jellegét belelátni a Himnusz bús soraiba.

Európa a napóleoni háborúkat lezáró kongresszusok korában (1814-1822), sőt 1823-ra a Szent Szövetség első válságjeleit mutató görög szabadságharc

(1821-1829) éveiben volt.¹ Magyarország 1823-ban Jókai Egy magyar nábobjának világa,² A régi és az új küzdelmének hajnala. A „kényszerpályák nemzedékének” ideje.³ A külső kényszerek által kötött kezű uralkodó és ugyancsak kis játéktérrel rendelkező magyar rendek között ki-kiújuló harcok közepette I. Ferenc (1792-1835) 1812 óta nem hívta össze az országgyűlést, a kormányzat célja az egyre anakronisztikusabb birodalom egyben tartása és megerősítése. A magyarság pedig felvette az évszázados tapasztalatokból táplálkozó reflexei szerinti védekező pozíciót. Törvényeivel és ősi alkotmányra hivatkozással védekezett az uralkodói önkénnyel szemben.⁴

A birodalom és benne Magyarország nehéz helyzetben volt: az évtizedes háborúskodás felborította az államháztartás egyensúlyát, a hadi kiadások többszöröse voltak az állami bevételeknek. (1810-ben a kiadások a bevételek tizenkét-szeresére rúgtak). Bécs nem tudta kellő mértékben növelni bevételeit, kölcsönhöz sem jutott, így a kormányzat papírpénz-kibocsátásban látta az egyetlen megoldást. A pénz folyamatos rontása, újabb és újabb hadiadók kivetése (1813-

ban négy, illetve 1815-ben további egy alkalommal) után csupán 1816-ra sikerült - átmenetileg - stabilizálni a gazdaságot.⁵ Az uralkodó a napóleoni háborúkat lezáró bécsi, majd azt követő újabb kongresszusok újraindezésének köszönhetően megnyugodhatott. Míg Európa jelentős részén a kormányzatok a régi rend restaurálásán, illetve az új francia, felvilágosult elvekkel való

összhang megteremtésén voltak kénytelenek fáradozni, addig a bécsi kabinetnek Magyarországra nézve ilyen feladattal nem kellett megbirkóznia. A magát biztonságban tudó király - felrugva az évszázados kompromisszumot a rendekkel - arra törekedett, hogy „a birodalom érdekében” gyengítse a magyar nemességet. Mint ismeretes, a nemesi vármegye volt a rendek legerősebb bástyája a királlyal szembeni küzdelemben, így nem meglepő, hogy a kormányzat mindent elkövetett a széles alkotmányos önállósággal bíró megyék meggyengítése érdekében.

1823 az uralkodó és vármegyék közötti összecsapástól volt hangos. Ferenc az 1810-es évektől immár nyíltan kívánta bevonni az országot a birodalmi terhek fokozott viselésébe. 1821. május 4-én Ferenc elérékezve látva az időt a „nyílt támadásra,” elrendelte az 1813-ban és 1815-ben - diéta híján rendeleti úton - kiállított kilencvenezér újonc huszonnyolc ezernyi hátralékának kiállítását, valamint 1822. augusztus 13-án újabb rendeletében előírta a legutolsó országgyűlés által váltópénzben megajánlott adóösszeg ezüstpénzben való beszedését. Bár az uralkodó lépése - formális jogi szempontból - nem volt törvényellenes, politikai dimenzióját nézve az így két és félszeséire növelt adókötelezettség óriási felháborodást váltott ki a már amúgy is feszült magyar nemességből. Megyei tiltakozó feliratok árasztották el az udvart. Ezekben a papírpénz bevezetésének törvénytelenége mellett szóltak fel, valamint felhívták a figyelmet a nemzetközi status quo változására. Érvelésük szerint a háború lezárultával már nem állt fenn az a rendkívüli helyzet, ami korábban elfogadhatóvá tette az 1813-as és 1815-ös rendeleti újoncozást. A megyék a jogi

indokoláson túl ugyancsak megpróbálták rávilágítani a magyar adózó nép valós helyzetére, melynek teherbíró-képessége messze kimerült.⁶

Bécs az újoncozást 1822-ben szüneteltette, azonban az újabb adórendelet

így is tovább hergelte a közhangulatot. Az udvar és a magyar nemesség közötti feszültség 1822 őszére pattanásig feszült. A rendek immáron egy évtizede várták a diéta összehívását, sérelmeik és kívánalmaik orvoslását. Az uralkodó azonban nem, hogy nem hátrált meg, továbbra is ragaszkodott a rendeletek végrehajtásához, sőt utasította a postahivatalokat a megyék egymás közötti levelezésének ellenőrzésére és megakadályozására. Tudniillik a nemesi vármegye politikai szabadságának részét képezte a helyi és országos ügyek egymás közötti kibeszélésének és a szervezkedés joga.⁷

1822 vége az udvar gyors győzelmét látszott elhozni. Az adóhátralékot

tizenöt megye már az első leirat felszólítására befizette, majd a kifogásokat elutasító második királyi leiratnak további tizenkilenc törvényhatóság engedelmessé vált. A katonaiállítást ügyében szintén tizenöt, majd kilenc megye hajlott meg a kabinet akarata előtt. Összesen negyvenegy vármegye – legalább részben – engedelmessé vált a két ügy első két leiratára hallgatva, azonban csupán tizenhét volt, amely hiánytalanul végrehajtotta mindegyik rendelkezést. Válaszul az udvar mind az újoncozást megtagadó huszonhét, mind az adóügyben elmaradó kilenc megyébe királyi biztosokat delegált, akik különösebb ellenállás nélkül, tisztán politikai nyomásgyakorlással újabb megyék ellenállását törték meg.⁸

1823-ra hét vármegye (Nógrád, Nyitra, Sopron, Trencsén, Veszprém, Zala és Zemplén) maradt, amely mindkét és négy törvényhatóság (Varasd, Vas, Ung, Komárom), amelyek az egyik leirat foganatosítását visszautasította. A megyék ezen töredéke azonban a végsőkig kitartott. Ellenállásuk több forrásból is táplálkozhatott, de talán érdemes megemlíteni, hogy e megyékben a nemesség aránya magasabb volt az országos átlagnál: a hét renitens megyében élt az ország nemességének közel negyede. Az ellenállás okait kutatva szintén érdemes megjegyezni, hogy az ország ezen nyugati megyéiben a köznemesi réteg már régóta és nagy számban élt az adózásba bevont jobbágytelkeken, ahol így közvetlenül sújtotta őket a királyi rendelet. Továbbá az is igaz, hogy a háborús mezőgazdasági konjunktúra alatt megerősödött földműves hasznának devalvációs többletletcsapolása a földesurakat egyaránt súlyosan érinthette.⁹

A kormányzat évtizedes lopakodónak és zörejmentesnek

tervezett politikája felszínre került, önmagát leplezte el, kiváltva ezzel a magyarság ellenállását. Az ország feszülten figyelt, ugyanis a (passzív) ellenálló megyék ügyét Bécs – félve annak elterjedésétől – nem hagyhatta annyiban. Végül a kinevezett királyi biztosok a központi hatalom katonai karhatalmának erejével fellépve letörték a csökönyös megyék ellenállását. A legsúlyosabb jelenetek Nyitra, Zemplén és Nógrád vármegyékben játszódtak le, ahol a katonaság bevetése is szükséges volt.¹⁰

Az események hatására a már kötelezettségeiknek eléget

tevő megyék is újabb feliratokkal árasztották el az

udvart, amire válaszul Ferenc a korábbiaknál is szigorúbb korlátozások alá vonta a megyei szabadságot.¹¹ S bár az adókiadás és katonaiállítást harcát a király megnyerte, és az események nyilvánvalóvá tették, hogy az abszolutizmus ellenfelei időlegesen háttérbe szoríthatók, fórumaik kikapcsolásával (lásd országgyűlés) lehalkíthatók, és saját híveit sikeresen manipulálhatja, korrumpálhatja a kormány, de a korábbi módszerek a rendi ellenállás végleges megtörésére nem alkalmasak. A felszín alatt kétségtelenül formálódni kezdett egy – ekkor még megosztott – a felvilágosodás eszméiből kinövő és a romantikában megmerítkező, már minden kétséget kizárólag haladó politikai nemzedék. Bár a kapcsolatot kimutatni még nem tudjuk, de érdekes egybeesés, hogy az 1823-ban ellenálló vármegyék mindegyike a következő évtizedekben szinte minden esetben a reformpárti, liberális javaslatok támogatóiként jelentek meg az országos és megyei fórumok előtt egyaránt.

1823 megyei passzív ellenállásának hatására

Ferencnek be kellett látnia szüksége van a rendekre, s 1825-re végül össze is hívta az országgyűlést, amely – Széchenyi István fellépésével, az országos rendszeres bizottságok újbóli kiküldésével – óriási lépést jelentett a reformok és a polgárosodás irányába. Ilyen események közepette tisztázta Kölcsey Ferenc nemzeti imádságunk szövegét. 1823 bár méltatlanul keveset hivatkozott esztendő, hatása megkerülhetetlen a magyar művelődés-, politika- és köztörténelemben egyaránt.

Hivatkozások:

- ¹ Lásd Vadász Sándor (szerk.): 19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Budapest, Osiris Kiadó, 2011. 17-73. p.
- ² Jókai Mór klasszikusának története 1822-ben indul.
- ³ Poór János: Kényszerpályák nemzedéke 1795-1815. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988.
- ⁴ Poór, 1988. 5. p.
- ⁵ Pajkossy Gábor: Az abszolutizmus felülkerekedése In Gergely András: Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 147-149. p.
- ⁶ Vörös Károly: A megyei ellenállás és tanulságai. In Vörös Károly (főszerk.): Magyarország története tíz kötetben. 5/1. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 624-626. p.
- ⁷ Bővebben lásd Stipta István, Völgyesi Levente: A vármegyék és kiváltságolt kerületek. In: Mezey Barna, Gosztonyi Gergely: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 2020. 198-199. p.
- ⁸ Vörös, 1980, 627. p.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Bővebben lásd Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történetéből 1823-1848. Budapest, 1886. 105-111. p.
- ¹¹ Vörös, 1980, 629. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Nagy Géza: Magyar viseletek története. Bp, Franklin-Társulat, 1900